

Paradoksi globalizacije i multipolarni svijet*

Branka Galić

Filozofski fakultet, Zagreb

Sažetak

Nacionalni determinizam sa svojom teritorijalnom reprezentacijom u sklopu nacije-države postao je anakronizam ili barem staromodan u modernom svijetu, jer su se umnožili brojni novi odnosi povezivanja države i društva, dok su središta političke moći postala fragmentirana. Pojavili su se novi problemi i nove dužnosti iza državnih granica, kao što su ekološke, transgenetske, komunikacijske, tržišne, multikulturalne, ali njihove potpune političke i socijalne implikacije još su nepoznate. Sudbina demokracije u nacionalnoj državi opterećena je teškoćama u smislu da taj entitet nije više ni ekskluzivan niti neovisan, pa je nužna potreba ponovnog promišljanja demokratske politike u kontekstu ukrštajućih nacionalnih, regionalnih i globalnih struktura i procesa te ponovno preispitivanje značenja političke moći, autoriteta i odgovornosti u smislu njihovog odjeljivanja od ekskluzivnog povezivanja s državom-nacijom. Uporna i dugotrajna ustrajnost množenja globalnih ekoloških problema istodobno nameće potrebu reorganizacije ljudskih aktivnosti na takvim temeljima koji će pridonositi sustavnom razvijanju ekološke političke kulture na lokalnoj, nacionalnoj, nadnacionalnoj te globalnoj razini, uz uvažavanje svih kulturnih raznolikosti i multikulturalizma multipolarnog svijeta s kojima ovakva globalizacija ne bi trebala biti u nesuglasju.

Ključne riječi: *bioregionalizam, demokracija, država-nacija, globalizacija, globalno, identitet, kozmopolitiska zajednica, mreže interakcija, mrežne strukture, multikulturalizam, nacionalno, regionalno, suverenitet*

Jedan od najvećih paradoksa današnjeg svijeta jest da se s jedne strane u nekim dijelovima svijeta (»novim demokracijama« Europe, Azije i Latinske Amerike), sve više javlja obrana ideje demokracije unutar poretka nacije-države, dok je istodobno, s druge strane, djelotvornost demokracije kao nacionalne forme politike otvorena pitanjima, pod utjecajem brojnih novih problema političkih, ekoloških, kulturnih, zdravstvenih itd. U moderno doba, posebno zadnjeg stoljeća, nekadašnja se nacionalna neovisnost pomaknula prema nekim globalnijim vezama, ali u isto vrijeme i prema lokalnim i regionalnim povezanostima. Neke od dimenzija suvremenih globalizacijskih procesa su sljedeće:

a) Današnje doba je **zajednica mreža prostor-i-vrijeme** procesa međunarodnih agencija, ekonomskih transakcija, novih informacijskih tržišta, problema okoliša, prehrane, zdravlja i ratnih nedaća. Međunarodna zajednica sve se više usložnjava u **mrežne strukture** različitih globalnih socijalnih odnosa i komunikacija u kojima teritorijalne granice i distance postaju **nevažne**.

b) **Posljedice nekih (političkih) odluka određene države-nacije postaju sve važnije i za građane drugih država** (susjednih i šire), budući da se izvjesne političke odluke ne tiču više samo građana dotične države-nacije i isključivo njih, nego imaju

* Rad je prezentiran na interdisciplinarnom znanstvenom kolokviju »Tijekovi i mijene mišljenja, svijeta i čovjeka«, Zagreb, 24. i 25. veljače 2000.

značajnu »težinu« i za širu društvenu zajednicu, različite kulture, pa i globalno. Radi se o odlukama koje, uz vlastite građane neke države, također izravno pogađaju i građane drugih država, ili barem najbližih susjeda. Brojni su primjeri, od vojnih i nuklearnih pitanja, do pitanja zdravlja i prehrane; recimo, kada se odlučuje o razmještanju ili gradnji nuklearnih postrojenja blizu susjednih zemalja, odlagalištima otpada ili, primjerice, o posljedicama klimatskih promjena izazvanih različitim zastražanjima, genetski modificirajoj hrani i tome sl., ali i kada se radi o izravnim ili potencijalnim opasnostima od nekog političkog režima te njegovih vladajućih garnitura, kao što je bio slučaj s Hrvatskom, ili je to još uvijek slučaj s Jugoslavijom te najnoviji slučaj s Austrijom.

Liberalna demokracija, usprkos svojim različitim značenjima, najjasnije se i najintenzivnije »iskristalizirala« u nacionalnoj državi još prije 2 stoljeća. Najvažniji elementi utemeljivanja tradicionalnih nacija-država jesu: **suverenitet** (koji pretpostavlja da nacija-država ima kontrolu nad svojom vlastitom sudbinom) i **integritet teritorija** nacije-države. Iako su **teritorijalne granice država** zasad još temelj za **uključivanje** i **isključivanje** pojedinaca iz procesa odlučivanja o njihovim životima, na temelju izbornih prava državljana određenih zemalja, rezultati tih odluka često se protežu i iza nacionalnih granica. Pojavljujući **paradoks** današnjeg multipolarnog svijeta je sljedeći: s jedne strane obrana ideje demokracije u formi politike suvereniteta nacionalnih država, a s druge favoriziranje ideje kozmopolitske zajednice koju bi trebalo izgraditi na još neutvrđenim i neusklađenim načelima novih identiteta.

U takvim okolnostima, relevantna pitanja mogla bi biti:

1) Koja je **razina donošenja odluka** u liberalnoj demokraciji **najprimjerenija** glede globalizacijskih procesa: lokalna, nacionalna i/ili nad-nacionalna?

2) Čija je **odgovornost za posljedice** odluka o nacionalnim i globalizacijskim problemima: lokalna, nacionalna i/ili nad-nacionalna¹?

3) Koja bi bila **globalna načela upravljanja** multipolarnim svijetom: da li, kao što su to danas još dominirajuća, načela bijele-zapadne-kršćanske-muške-industrijske civilizacije ili različite kombinacije postojećih svjetskih civilizacija (crne, žute...) ili neka druga načela? Kako uspostaviti kriterije i kako svim time upravljati?

PROBLEM IDEJE DRŽAVNOG SUVERENITETA

U korijenu ideje utemeljenja države kao suverene jest utjelovljenje neosobne državne vlasti. Moderne države razvile su se kao nacionalne države, tj. kao politički aparati različiti i od vladara i od podanika s **monopolnim nadležnostima nad teritorijem** kojeg obuhvaćaju. Tek su se s modernom državom granice fiksirale i uspostavljen je **monopol nad sredstvima nasilja** (vojskom i policijom). Neosobna struktura moći moderne države mogla se legitimirati samo uz pomoć **pristanka građana** dotične države, što se zna još od Rousseaua. Međutim, uočeno je zanimljivo pravilo da, kako kaže Held (1995:54), »svaka država prihvaća politiku nacionalne sigurnosti i politiku međuna-

1 Ovdje se nameću pitanja razina odlučivanja i odgovornosti takvih nad-nacionalnih entiteta kao što su: nove političke zajednice (Europska Zajednica), vojni savezi (NATO), financijske institucije (MMF), velike poslovne korporacije, trgovačke mreže i tsl., ali i organizacija »civilnog društva«, profesionalnih i nevladinih udruga, komunikacijskih mreža itd., što već jest ili može biti organizirano nad-nacionalno, a-nacionalno ili u nekim drugim socijalnim odnosima identiteta, dakle, neovisno o strukturama moći/vlasti i identiteta nacionalnih država.

rodnog razoružanja, ali nijedna zemlja nije nastavljala razvijati politiku međunarodne sigurnosti i nacionalnog razoružanja«. Također je zanimljivo da nastanak modernih država-nacija s kraja 19. i početka 20. stoljeća nije istodobno popraćen razvijanjem jednako demokratskih odnosa između države i društva. Razvoj suvereniteta može se interpretirati i kao dio procesa međunarodog priznanja gdje države jamče jedna drugoj prava sudske nadležnosti nad teritorijem te nad ljudskim pravima u sklopu toga teritorija.

U vrijeme nastanka suverenih država prošloga i prve polovice ovoga stoljeća prevladavajući model suvereniteta² u svijetu sastojao se od suverenih država koje ne priznaju nikakav viši autoritet. Tu su procesi donošenja zakona i rješavanja sporova isključivo u rukama pojedinih država, dok se međunarodna pravila orijentiraju tek prema minimalnim pravilima koegzistencije. Odgovornost za preko-granične krive radnje jesu »privatna stvar« koja se tiče samo onih koji su njima ugroženi. Države predstavljaju odijeljene i zasebne političke poretke, čije vlasti »tjeraju« svoje vlastite interese poduprte vlastitim organizacijama moći. Vanjska dimenzija suvereniteta podrazumijeva da nema konačnog i apsolutnog autoriteta iznad suverene države i izvan nje te da države mogu biti određene kao neovisne u svim stvarima unutrašnje politike.³ Moderni sustav nacija-država još i danas se, kao i u Hobbesovo vrijeme, pokazuje kao ograničavajući faktor koji će nastojati osujetiti bilo koji pokušaj provedbe međunarodnih odnosa na način koji prevladava politiku suverene države. To su pokazali brojnim primjerima, od borbi zemalja Trećeg svijeta za suverenitet i autonomiju koja je bila usko povezana s borbom za slobodu od kolonijalne dominacije, do važnosti uspostave vlastitog nacionalnog suvereniteta u zemljama srednje, južne i istočne Europe te balkanskim zemljama, jer je u tome smislu nacionalni suverenitet tu uvijek bio uskraćen.

U međuvremenu je moderno doba na svjetskoj sceni dovelo do pomaka struktura međunarodnog poretka prema svjetskoj zajednici isprepletenoj gustom mrežom različitih odnosa, formalnih i neformalnih, gdje više nisu samo nacije-države akteri međunarodnih odnosa nego su to i pojedinci i skupine sa svojim zaštićenim pravima te osobnim odgovornostima.⁴ Tako je na globalnom planu izražena fundamentalna briga za prava pojedinca s kolektivnim prioritetima, kao što su: mir, zabrana genocida, prihvaćanje koncepta zaštite i očuvanja »zajedničkog naslijeđa čovječanstva«, u što se ubrajaju kulturna i prirodna blaga, kao i neobnovljivi resursi. Takva koncepcija međunarodnog poretka, utemeljena Poveljom UN-a, zapravo je izazov načinu organizacije čovječanstva prema načelu suverenih nacija-država. Država kao suvereno tijelo više nije autoritet iznad građanina u međunarodnoj areni jer prava svake osobe mogu biti postavljena iznad zahtjeva određene države ili čak protiv nje. Uz intenzifikaciju procesa regionalne i globalne međusobne povezanosti, država-nacija postaje danas samo jedan od tipova političkog aktera. Država-nacija je, naime, prekrivena

2 ... kojega se još naziva »Westfaltskim modelom«, prema mirovnom sporazumu potpisanom u Westphalu 1648. godine (Held, 1995:77).

3 Suverenitet se odnosi na ovlaštenje države da vlada nad ograničenim teritorijem koji kontrolira uz pomoć vlastitih institucija i sredstava sile (vojske i policije), dok autonomija označava aktualnu moć koju nacija-država ima za artikulaciju i postignuće nezavisnih političkih ciljeva.

4 Međunarodni sud u Nürnbergu i paralelni u Tokyju, postavili su, prvi puta u povijesti, prava pojedinca ispred autoriteta države: kada su međunarodna pravila koja štite osnovne ljudske vrijednosti u sukobu s državnim, pojedincu je dopušteno prekršiti državne zakone.

mrežom globalnih međusobnih povezanosti – nadnacionalnih, međuvladinih i transnacionalnih snaga (od novih političkih zajednica, poslovnih korporacija do nevladinih udruga) – postajući tako fragmentirana i istodobno manje sposobna kontrolirati svoju vlastitu sudbinu. U sklopu procesa globalizacije koji uništava političke razlike, sile homogenizacije uništavaju sposobnost države-nacije da djeluje neovisno u izražavanju »unutrašnjih« i »vanjskih« političkih ciljeva. U takvim uvjetima ostaju otvorena pitanja: 1) ostaje li suverenitet netaknut ako se autonomija države smanjila te 2) je li se moderna država-nacija zapravo već suočila s gubitkom suvereniteta?⁵

Ipak, doba države-nacije još nije iscrpljeno jer su transformacije političkih režima na istoku Europe generirale novu skupinu država koje traže svoju neovisnost i autonomiju. Stoga se u novije vrijeme pridaje velika važnost stvaranju novih nacija-država. Oživljavanje želje da se utemeli ili ponovno zadobije suverenitet, ponajprije prema kriteriju nacionalnog suvereniteta, čini se da se nije nimalo smanjilo. Uz činjenice pojavljivanja novih globalnih problema, kao što su ekološki, problemi preostrojanja nuklearnog oružja, nove vojne operacije i ratišta, stvara se pritisak, s jedne strane, u smjeru fragmentiranja međunarodnog poretka i stvaranja multipolarnog svijeta, a s druge u smjeru reorganizacije svjetskog sustava kao jedinstvenog ili »novog svjetskog poretka«. Procesi globalizacije različito se shvaćaju i tumače, iako sami po sebi ne vode nužno do porasta globalne integracije niti do unificiranja društva i politike, tj. do »novog svjetskog poretka«. Neki autori smatraju da se radi tek o smjeni takozvanih »valova demokracije i antidemokracije« (Markoff, 1996). Neki, pak, govore manje o kraju doba nacija-država, a više o izazovima doba »državnih hegemonija« (Held, 1995), a neki zastupaju teze o nepremostivim sukobima svjetskih civilizacija utemeljenih na konceptima najvećih svjetskih religija koji bi se u budućnosti trebali još više zaoštriti, kao što to smatra Huntington (1998). Prema drugim analitičarima je, opet, globalizacijske procese najjednostavnije shvatiti i prihvatiti kao »akcije s distance« (Giddens, 1990). Problemi povezani s procesima globalizacije ili protezanja socijalnih odnosa kroz prostor i vrijeme raznolikih dimenzija (tehnoloških, organizacijskih, kulturalnih) nužno otvaraju nova područja izazova moći države i međudržavnih sustava. Sigurno je da postoje razdvajanja između države kao entiteta sposobnog da odredi svoju vlastitu budućnost i svjetske ekonomije, međunarodnih organizacija, regionalnih i globalnih institucija i vojnih saveza koji djeluju u oblikovanju i ograničavanju individualnih nacija-država. No, ono što je u svakom slučaju dobro imati na umu jest to da je množenje oružanih sustava masovnog uništenja radikalno povećalo perspektivu političke nestabilnosti, brišući razlike između »prijatelja« i »neprijatelja«, budući da u uvjetima moderne ratne tehnologije rezultat rata može biti jednako tako razoran za »prijatelja« kao i za »neprijatelja«.

Usprkos svemu i u isto vrijeme, robe, kapital, ljudi, znanja, komunikacije, jednako kao i oružja, zločini, zagađenja, ali i kultura, umjetnost, moda i uvjerenja, spremno »lete« preko teritorijalnih granica. Transnacionalne mreže, socijalni pokreti i neformalni odnosi protežu se zapravo kroz sva područja ljudskih aktivnosti. Globalni sustavi trgovine, financija i proizvodnje povezuju zajedno sudbine domaćinstava,

5 S tim je povezan, recimo, aktualni primjer Austrije gdje su članice EZ-a odmah »odgovorile« na rezultate austrijskih izbora ne zadiranjem direktno u pitanje unutrašnjeg suvereniteta te zemlje, nego vanjskim ograničavanjem, tj. svojevrsnom ekskomunikacijom i uskraćivanjem sudjelovanja u nekim odlukama EZ, budući da se procijenilo kako su posljedice izbora u Austriji negativnije za građane ostalih članica EZ-a nego što su to, možda, za same austrijske građane.

zajednica i nacija diljem cijelog svijeta, pa u tom smislu **teritorijalne političke granice postaju beznačajne**. Najvažniji aspekti međunarodnih ekonomskih procesa koji su već postignuti su internacionalizacija proizvodnje i financijskih transakcija, što znači brisanje granica između dosad odijeljenih tržišta, kao donedavno najnužnijeg uvjeta za neovisne nacionalne ekonomske politike. Ovdje se koristi i O'Brienov pojam »kraja geografije« (1992) ili se govori o pojavi jedinstvenog globalnog financijskog tržišta s non-stop prometom (Held, 1995:192). »Isprtavanje« ovih aktivnosti kroz svijet snažno je ovisilo o uvođenju i rasprostriranju modernih elektronskih medija. Novi **globalni komunikacijski sustavi** (kompjutorske mreže, video i film) omogućuju pojedincima i skupinama jednostavan i »nevidljiv« prijelaz preko geografskih granica koje sprečavaju kontakt. Tako je omogućen pristup nizu socijalnih i kulturalnih iskustava s kojima pojedinci ili skupine možda nikada ne bi imali mogućnost dodira, ostvarajući tako tek nove oblike značenja tih odnosa s potpuno novim **identitetima**, koji se razlikuju od dosad uvriježenih, kao što su identiteti država-nacija. To su zapravo različiti **identiteti »civilnog društva«**, gdje se pojedinci i skupine sastaju u takvim mrežnim globalnim susretima kao »**hakeri, stručnjaci, poslovni partneri, religijski istomišljenici, štovatelji umjetnosti, zaštitari prirode i ugroženih vrsta** i tome sl. Ovi sustavi djeluju u većoj mjeri neovisno o državnoj kontroli i nisu podložni izravnoj političkoj regulaciji i/ili manipulaciji, što istodobno otvara mogućnosti **novih mehanizama identifikacije** te ohrabruje procese demokratizacije i izgradnje »civilnog društva«.

Paralelno s novim procesima globalizacije pojavljuju se, međutim, i novi **globalizacijski paradoksi**; dok novi komunikacijski sustavi olakšavaju, naime, pristup drugim kulturama, ljudima i nacijama te otvaraju mogućnost novih političkih suradnji i razvoja, oni također istodobno generiraju i »svijest o razlici« (Held, 1995), razlici u životnim stilovima, kulturnim značenjima i vrijednosnim orijentacijama. Dok nove komunikacijske tehnologije ohrabruju svoj vlastiti jezik, one istodobno sučeljavaju mnoštvo jezika i diskursa u kojima i kroz koje ljudi interpretiraju svoje živote i kulture, sučeljavajući onda i **različitosti globalizacije**. Tako postaje jasno da **nema zajedničkog »globalnog sjećanja«**; **nema zajedničkog »globalnog načina razmišljanja«** i **nema »univerzalne povijesti«** u kojoj i kroz koju se ljudi mogu ujediniti. Uz stimuliranje novih oblika kulturalnih identiteta, novi globalizacijski procesi pridonose onda i ponovnom rasplamsavanju i intenziviranju nekih starih raskola i nejednakosti.

U sklopu globalizacijskih procesa, središta političke moći pomiču dalje od aktivnosti koje su se jednostavno kristalizirale i okamenile u državi-naciji. Sama koncepcija državnog suvereniteta više nije jedinstvena ni čvrsta u smislu isključivih ovlasti države s nesmetanim izvršavanjem najviše vlasti na vlastitoj teritoriji i nad vlastitim stanovništvom, jer je suverenitet sve više **isprepleten i podijeljen** među brojnim regionalnim, nadnacionalnim i međunarodnim agencijama te je tako raspršen više ograničen prirodom toga mnoštva – **preplićućih struktura autoriteta**. Stoga pri razmatranju procesa globalizacije ne treba zanemarivati sve te različite mrežne strukture lokalnog i regionalnog karaktera, kao ni one nacionalnog, nadnacionalnog i međunarodnog.

PONOVNO PROMIŠLJANJE DEMOKRACIJE ILI NOVI SVJETSKI NERED?

Ako se teorija demokracije više ne može razvijati kao teorija samo teritorijalno ograničene politike, onda ni nacionalna država ne može biti više središnje pitanje političkih odnosa suvremenosti. Istodobno, treba biti jasno da se bilo koji opći pogled globali-

zacijskih posljedica mora karakterizirati u odnosu prema različitim obrascima lokalnog i regionalnog razvoja. Budući da ideja demokracije izvodi svoju moć i značajnost iz ideje **samo-determinacije** (samoodređenja) članova zajednice, tj. iz koncepcije da članovi političke zajednice (građani) trebaju biti sposobni **izabrati slobodne uvjete svojih vlastitih udruživanja** te ako demokracija znači vladavinu naroda, onda temelj njezinog opravdanja jest u promociji i ponovnom osnaživanju **autonomije**, i individualne i one zajednice, uz, naravno, nužno neugrožavanje prava svih drugih.

Demokracija utjelovljuje neka temeljna dobra u obliku primarnih građanskih i političkih prava. Pod tim se podrazumijevaju prava koja se sastoje od slobode govora i udruživanja do prava glasa na slobodnim i poštenim izborima te osnivanje opozicijskih političkih stranaka (Sartori, 1987). Iz tih temeljnih političkih prava izvode se sva ostala građanska prava ili tzv. »paketi prava« koja proizlaze iz prava na demokratsku vlast. Ona su nužna za omogućavanje participacije u slobodnim i jednakim građanskim uvjetima: zdravlje, socijalna, kulturna, građanska, ekonomska, politička prava, pravo na mir, kao i prava na psihičko i emocionalno blagostanje te na čist i nezagađen, održiv okoliš. Potpuna primjena ovih prava u stvarima države i društva ovisi o stvaranju uvjeta za **demokratsku autonomiju** općenito. Budući da su političke zajednice rijetko postojale u izolaciji kao geografski totaliteti, dobro ih je promatrati kao mnoštvene preklapajuće **mreže interakcija**. Ove se mreže kristaliziraju oko različitih mjesta i oblika moći, proizvodeći obrasce aktivnosti koji ne korespondiraju s teritorijalnim granicama. Tako nacionalni identiteti i interakcije mreža postaju međusobno iskrižani pomoću različitih točaka orijentacija i razmjena, odakle se onda i središta političke moći pomiču, iz nacionalnih u nadnacionalna ili u lokalna.

Postoje mišljenja prema kojima je ono što otvara mogućnost širenja institucionalnog okvira za demokratsku regulaciju država i društava **kozmpolitički model demokracije** (Held, 1995). To daje pojedincima mogućnost da se mogu smatrati **građanima šire zajednice**, a ne više samo njihove nacionalne zajednice ili regije, nego univerzalnog sustava **kozmpolitičke vlasti**. To znači da se države neće još dugo morati određivati kao jedina središta legitimne moći unutar svojih vlastitih granica jer će ovaj okvir zahtijevati **mijenjanje značenja suvereniteta**. Takav sustav zahtijeva onda **različite razine autonomnih središta odlučivanja**, koje jasno mogu biti i nacije-države, ali i one koji nisu samo države. Ovaj oblik u načelu pretpostavlja **mreže država i regije**, s jedne strane, a s druge **nadnacionalne entitete ili transnacionalne zajednice**, organizacije i agencije. Suverenitet bi mogao biti odvrćen od ideje čvrstih granica i teritorija, jer udruženja regionalnog, nacionalnog i lokalnog suvereniteta mogu biti samoprivlažuća na različitim razinama.

Kozmpolitički model demokracije je legalni temelj globalnog sustava autoriteta koji se sastoji od različitih i preklapajućih središta moći s političkim poretkom demokratskog udruživanja gradova i nacija, jednako kao i regija i globalnih mreža. Očita ilustracija nužnosti tjeranja demokratske vlasti na ove različite razine sustava odlučivanja su **problemi okoliša**. Na primjer, tvornice koje emitiraju različite oblike toksičnog otpada mogu se lokalno motriti, nacionalno kontrolirati i nadgledati, regionalno provjeravati za međunacionalne standarde i rizike te globalno procjenjivati u svjetlu njihova utjecaja na zdravlje, dobrobit i ekonomske šanse drugih. Primjeri dvaju značajnih pitanja koja traže lokalne, jednako kao i globalne, odgovore jesu: odlagališta otpada i globalno zatopljenje. Slična je pozicija i sa zajedničkim nasljeđem čovječanstva, zaštitom kulturnih dobara, s raznolikošću vrsta (biodiverzitetom), zdravljem itd.

Budućnost bi se mogla izgrađivati na priznanju da su demokracija unutar jedne zajednice i demokratski odnosi među zajednicama duboko isprepleteni. Da bi de-

mokracija preživjela, bilo bi dobro utemeljiti **novе organizacijske mehanizme** koji će biti jednako tako učinkoviti izvan država-nacija kao i unutar njih. Također, ako bi netko primijetio da bi tržišta, na primjer, mogla biti primjereni mehanizmi koordinacije, kako to posebno tvrde neoliberalisti (Hayek), time se negiraju mogućnosti djelotvornosti metoda i procesa demokracije u odnosu prema ekonomskoj moći. Tržišni odnosi, naime, sami po sebi su odnosi moći koji mogu ograničiti demokratske procese jer javne funkcije u tržišnom sustavu počivaju u rukama biznismena. Prema tome, vlast ne može biti ravnodušna prema tome kako dobro biznis izvodi svoje funkcije. To bi značilo da ako se demokratski odnosi trebaju održati, da će i velike korporacije morati podržati posvećenje zahtjevima za autonomijom. U današnjem svijetu demokracija se može potpuno primijeniti jedino osiguravanjem **odgovornosti svih odnosnih i međusobno povezanih sustava moći**, od ekonomije do politike (Luhmann, 1981). Ti sustavi uključuju agencije i organizacije koje presijecaju teritorijalne granice nacija-država. Značenje i mjesto demokratske politike zahtijeva novo promišljanje ozbiljnih lokalnih, regionalnih i globalnih procesa, kao što su ekonomske, političke, pravne, vojne, kulturalne, zdravstvene, ekološke itd. međusobne povezanosti koje mijenjaju prirodu, domet i kapacitet nacije-države **odozgo**, jednako kao i njezinu sposobnost regulacije **odozdo**. Iako je poslije-hladno-ratovsko razdoblje povećalo mogućnost »novog svjetskog poretka« utemeljenog na proširenju demokracije diljem globusa s novim duhom suradnje i mira, entuzijizam je, čini se, donekle splasnulo, posebno nakon kriza i ratova u Iraku, Hrvatskoj, Bosni, na Kosovu, u Čečeniji i drugdje. Mnogi su došli do zaključka da je »novi svjetski poredak« zapravo **novi svjetski nered**.

KOZMOPOLITSKI MODEL DEMOKRACIJE I MULTIPOLARNI SVIJET

Kozmopolitski model demokracije predstavlja program mogućih transformacija, kao što Held (1995) pokazuje, s »**kratkim**« i »**duгим**« političkim implikacijama. Model je, ukratko, sljedeći:

1) Svjetski poredak sastoji se od mnoštvenih i preklapajućih mreža moći koje uključuju tijelo, blagostanje, kulturu, građanske udruge, ekonomiju, organizirano nasilje i odnose prema okolišu. Ti različiti sustavi tvore međusobne **mrežne veze** različitih ljudi i nacija.

2) Za sve skupine i udruge pretpostavlja se da imaju sposobnost samo-determinacije koja se može specificirati kao posvećenje načelu autonomije i posebnim skupinama prava i obveza. Oni su smješteni unutar kategorija »zdravlja«, »društva«, »kulture«, »građanstva«, »ekonomskog«, »političkog« i »mira«, kao temelja kozmopolitskog demokratskog poretka.

3) Ljudi mogu uživati članstvo u različitim zajednicama i, prema tome, pristupati različitim oblicima političke participacije. Građanstvo bi se moglo protegnuti na članstvo u svim presijecajućim političkim zajednicama, od lokalnih do globalne, bez uspostavljanja međusobnih odnosa subordinacije ili bilo kakve hijerarhije, budući da se radi o mrežnom povezivanju.

Kozmopolitska vlast bi morala imati opravdanje za razmjешtanje sile tek nakon što su sve druge forme pregovora i sankcija bile iscrpljene, i to u kontekstu prijetnje međunarodnoj demokraciji te uskraćivanja demokratskih prava i obveza pojedincima i skupinama određenih tiranskih režima.

Globalizacija bi se mogla nazvati i dijalektičkim procesom u kojem je lokalna transformacija jednako tako element globalizacije, jedno proširenje socijalnih odnosa

kroz prostor i vrijeme, kao i globalna transformacija (Giddens, 1990). Određeni nacionalni, etnički, kulturalni i socijetalni identiteti zapravo su samo dijelovi ili temelji narodnog osjećaja **bivanja-u-svijetu**; oni omogućuju određene socijalne interakcije za komunikacije koje traže mjesto na Zemlji, ako se Zemlja razumije kao »naša kuća« ili »naš dom«. Ali, kako Held (1995:283) kaže, **ovi identiteti su uvijek samo jedan od mogućih identiteta među drugima**. Važno je priznati i održati kroz vrijeme taj pluralitet identiteta u multipolarnom svijetu. Znači da svatko priznaje i uvažava drugoga kao legitimnu prisutnost kojoj se treba napraviti određena prilagodba. Stoga bi glavni smjer promjena prema razvijanju i zaštiti kulturnog pluralizma te raznolikosti identiteta mogao biti kroz **kozmpopolitsku vlast**. Budući da kulturna raznolikost u multipolarnom svijetu može opstati unutar globalizacijskih procesa samo poznavajući načine na koji su kulture međusobno povezane i isprepletene, **globalizacija i multikulturalizam nisu jednostavno suprotstavljeni procesi**.

POSTMODERNIZAM, MULTIKULTURALIZAM I GLOBALIZACIJA U SVJETLU KRIZE OKOLIŠA

Globalizacija uvjetuje nove kulture, sukobe kultura i »konfiguracije« politike te potiče inicijative za priznavanjem novih multikulturalnih identiteta, i to unutar novog globalnog reda gdje **Zapadnjaci više ne mogu biti povlašteni**. Socijalni identiteti u postmodernim se društvima lako grade i razgrađuju, budući da vlada relativnost svih perspektiva i stanja, a postmodernu kulturu karakterizira odsutnost bilo koje čvrste referentne točke. To je »kultura društva u kojem je politika postala lakrdija« (Gare, 1995). Postmodernizam je afirmirao potrebu za spiritualnim i estetskim vrijednostima, koje je spoznala kvantna fizika i teorija kaosa još početkom stoljeća – **integrirati individualne živote ljudi i lokalne ekološke probleme sa širim sustavom koji uključuje dinamiku globalnog političkog i ekonomskog poretka**. Budući da je prema holističkoj međupovezanosti pojava sve međusobno povezano ili »više ništa nije moguće shvatiti izvan odnosa sa svojim okruženjem« (Capra, 1996; Weizsäcker, 1988), što je utvrđeno otkrićima fizike i biologije još početkom 20. stoljeća, onda ni političku sferu više nije moguće tretirati izvan sfere okoliša, nego su to integrirane, organske strukture. Koncept *autopoiesis* (samoopstojnosti) Maturane i Varele, proširio se i na socijetalno područje putem procesa komunikacije (Luhmann, 1989), pa se tako i ekološki problemi mogu rješavati samo iz unutrašnjosti samoga društva, tj. **komunikacijom**, jer se upravo na taj način, tj. preko ekološki osviještene javnosti i ekoloških pokreta za njih i saznalo. Takve teze zastupaju novije znanstvene discipline, kao što je politička ekologija⁶, koja je u sebe inkorporirala environmentalistički način raz-

6 Politika ekologija kao znanstvena disciplina utemeljena je na sljedećim glavnim postavkama: 1. **aktivističkim grupama** (kao što su Greenpeace, The Earth First, The Wilderness Society i sl. s konkretnim akcijama); 2. **političkim strankama** (samostalnim ili frakcijama s nekim drugim strankama); 3. **osobnim stilovima života** utemeljenim na načelima »zelene teorije vrijednosti« koja proizlazi iz načela bioetike, tj. sposobnosti življenja i djelovanja bića kao »života u suglasju s prirodom« (Greenberg&Park, 1994). Temeljna načela zelene političke akcije su: **demokratska participacija, poštivanje razlika i nenasilje** (ljudski se ciljevi ne mogu postizati neljudskim sredstvima), što odudara od klasičnih načela političke borbe, natjecateljstva i dominacije, kao i od fenomena pukog nacionalnog identiteta koji obilježava sve države-nacije posljednjih dvaju stoljeća. Struktura zelene politike usmjerava glavninu svoje pažnje prema pitanjima socijalne pravde u procesima raspodjele preostalih prirodnih resursa. Organizacija zelene politike teži maksimalnoj decentralizaciji moći koja je dovoljna za funkcioniranje socijalnih ekosustava, ukidanju prioriteta nacionalnih država, te preoblikovanju svjetskog poretka prema ekološkim, a ne administrativnim načelima politike u »bioregije«.

mišljanja s novom paradigmatom *new-age-a* kao ohrabrujuće polazište za uspostavljanje svakako nužne ekološke političke kulture.

Kada se radi o rizicima globalnih ekoloških izazova, međutim, sumnja se u mogućnost jedinstvenog odgovora na globalnu krizu okoliša, jer Treći svijet, koji najviše trpi ekološka zagađenja, još treba industrijski rast i modernizaciju. U isto vrijeme razvijeni svijet s 1/3 svjetske populacije troši 90% svjetskih resursa. Neki smatraju da nema govora o smanjenju razine eksploatacije resursnih rezervi i ukazuju na svijest o budućim mogućnostima preživljavanja, a ne obilja (Encenzberger, 1988). Upozorava se i na opasnosti od buduće sve represivnije energetske i sirovinke politike, novih pljačkaških pohoda i ratova zbog sirovina, a porast broja »ekoloških izbjeglica« još će dodatno umnožiti brojne etničke i druge političke probleme.

Stoga smatramo da je osnovni uvijet za održanje svijeta širenje »zelene politike« u najrazvijenijim zemljama i reorganiziranje ljudskih aktivnosti na decentraliziranoj osnovi kroz ekološke i socio-kulturne jedinice koje nisu fiksirane za političke, nego za ekološke granice. To znači razvoj ekološke kulture koji podrazumijeva proširenje ideje i metoda demokracije stvaranjem novih institucija za nove oblike ekološke političke kulture. Budući da je planeta Zemlja ionako podijeljena u prirodne eko-regije, na temelju takvog danog prirodnog modela mogao bi se uspostaviti i model političkih granica u skladu s geografskim i ekološkim granicama. Prema ekološičkom stajalištu, nacionalne granice država su neprihvatljive kao grubi oblik presijecanja eko-granica. Ekološički drže da bi trebalo promaknuti te granice u skladu s ekološičkim područjima i ekološičkim načelima opstanka kako bi se očuvali okoliš, raznolikost vrsta i integritet ekosustava u regionalnim i međunacionalnim politikama. To je zapravo koncept bioregionalizma čiji je temeljni preduvjet ostvarena kulturna neovisnost i osjećaj kulturnog i regionalnog identiteta. U tome smislu čak postoje i zastupanja gledišta tzv. »environmentalističkog nacionalizma« (Gare, 1995) kao »promaknute vrste« nacionalizma, budući da nema tendencija prema rasizmu, etničkom nasilju i militarizmu, nego je utemeljen na sličnom konceptu »bioregionalizma«.

* * *

Globalni paradoks današnjeg doba proširenih komunikacija i novih informacijskih tehnologija, koje proširuju i produbljuju globalizacijske procese u multipolarnom svijetu, jest da se s jedne strane u nekim dijelovima svijeta (od Afrike do Europe, Azije do Latinske Amerike) sve više javlja obrana ideje demokracije unutar poretka nacije-države, dok je istodobno, s druge strane, djelotvornost demokracije kao nacionalne forme politike ostala otvorena pitanjima. S obzirom na brojne nove probleme koji se pojavljuju, kao što su ekološki problemi, problemi prehrane i zdravlja stanovništva, genetski inženjering, problemi autohtonosti identiteta kultura i multikulturalizam, sudbina demokracije u nacionalnoj državi ostala je opterećena tim teškoćama, a budući da taj entitet više nije ni ekskluzivan niti neovisan, nameće se potreba ponovnog promišljanja demokratske politike u kontekstu ukrštajućih nacionalnih, regionalnih, globalnih struktura i procesa te ponovno preispitivanje značenja političke moći, autoriteta i odgovornosti u smislu njihovog odjeljivanja od ekskluzivnog povezivanja s državom-nacijom. Što to znači za nacionalne demokracije, tek se treba vidjeti, ali je sigurno da se nacionalne demokracije moraju, ako se žele održati i razvijati prema budućnosti, proširiti i produbiti unutar zemalja i između njih. To znači ne samo

razvijanje novih oblika demokratskog povezivanja preko kozmopolitkog modela demokracije, uz uvažavanje svih oblika multikulturalizma, nego i potpunu reorganizaciju ljudskih aktivnosti na decentraliziranoj osnovi kroz ekološke i socio-kulturne jedinice koje nisu fiksirane za socijalne, nego za ekološke granice. Drugim riječima, razvoj ekološke kulture koji podrazumijeva proširenje ideje i metoda demokracije stvaranjem novih institucija za nove oblike ekološke političke kulture. Pritom, kada se razmatra ova tema, neka pitanja, kao što su sljedeća, još ostaju otvorena:

1. Što je pandan političkom legitimitetu i suverenitetu moderne države-nacije u globalizacijskim procesima u kojima autoritet njezine političke moći više nije »ekskluzivan« nego je podijeljen s drugim isprepletenim organizacijama i agencijama?

2. Da li sustav međusobno isprepletenih struktura autoriteta predstavlja ozbiljnu prijetnju temeljima moderne države, stvarajući latentne i realne nove konfliktno-situacije, ili ne?

3. Što jest, a koje bi trebalo biti značenje demokracije u kontekstu promjena lokalnih, regionalnih, nacionalnih, nadnacionalnih i globalnih procesa i odnosa?

4. Može li ideja demokracije biti obranjena s obzirom na izazove sa svih strana – kada je međunarodni poredak složen od agencija i kompanija nad kojima građani imaju minimalnu kontrolu (ako je uopće imaju) i kada i rutinske i vrlo značajne odluke koje donose pojedini predstavnici nacija temeljito ugrožavaju ne samo njihove građane nego i građane drugih nacija-država?

5. Kako u tom kontekstu dolaziti do rješenja te upravljati rješenjima globalnih problema kao što su ekološki problemi, klimatske promjene, očuvanje raznolikosti vrsta i tome slično?

LITERATURA

- Capra, F. (1996). *The Web of Life*. New York: Anchoor Books.
- Cifrić, I. (ur.). (1998). *Bioetika*. Zagreb: Hrvatsko sociološko društvo; Zavod za sociologiju Filozofskog fakulteta.
- Eckersley, R. (1992). *Environmentalism and Political Theory*. State University of New York Press.
- Encensberger, H. M. (1988). *Nemačka, Nemačka, između ostalog*. Beograd: BIGZ.
- Enzensberger, H. M. (1974). Kritika političke ekologije. *Marksizam u svetu*, 1(9):157-193.
- Gare, A. E. (1995). *Postmodernism and the Environmental Crisis*. London and New York: Routledge.
- Gati, C. (1996). If Not Democracy, What? Leaders, Laggards, and Losers in the Postcommunist World. U: Mandelbaum, M. (ed.), *Postcommunism. Four Perspectives*. Council of Foreign Relations. 170-194.
- Georgescu Roegen, N. (1990). Kriza prirodnih resursa. *Treći program hrvatskog radija*, 30:92-111.
- Georgescu Roegen, N. (1990). Energija i gospodarenje. *Treći program hrvatskog radija*, 30:63-70.
- Giddens, A. (1990). *The Consequences of Modernity*. Polity Press.
- Giddens, A. (1991). *Modernity and Self-Identity*. Polity Press.

- Giddens, A. (1996). Affluence, Poverty and the Idea of a Post-Scarcity Society. **Development and Change**, 27(2):365-377.
- Gorc, A. (1982). **Ekologija i politika**. Beograd: Prosveta.
- Greenberg, J. B., Park, T. K. (1994). Political Ecology. **Journal of Political Ecology**, 1(1).
- Growdy, M. J. (1994). Progress and Environmental Sustainability. **Environmental Ethics**, Vol. 16, Spring No. 1:41-56.
- Grul, H. (1985). **Jedna planeta je opljačkana**. Beograd: Prosveta.
- Held, D. (1995). **Democracy and the Global Order. From the Modern State to Cosmopolitan Governance**. Cambridge: Polity Press.
- Held, D. (1990). **Modeli demokracije**. Zagreb: Školska knjiga.
- Hobz, T. (1961). **Levijatan ili materija, oblik i vlast države crkvene i građanske**. Beograd: Kultura.
- Huntington, S. P. (1998). **Sukob civilizacija**. Zagreb: Izvori.
- Inglehart, R. (1995). **Modernization and Postmodernization**. Copyright.
- Janos, A. C. (1994). Continuity and Change in Eastern Europe: Strategies of Post-Communist Politics. **East European Politics and Societies**, 8(1):1-31.
- Jasiewicz, K. (1993). Structures of Representation. U: White, S., Batt, J., Lewis, P. G. (ed.), **Developments in East European Politics**. The Macmillian Press LTD:124-147.
- Jung H. Y. (1991). Marxism and Deep Ecology in Postmodernity: From Homo Oeconomicus to Homo Ecologicus. **Thesis Eleven**, 28:86-99.
- Kalanj, R. (1998). Tranzicija, konsolidacija demokracije i pitanje kulture, U: Cifrić i sur., **Društveni razvoj i ekološka modernizacija**. Zagreb: Hrvatsko sociološko društvo; Zavod za sociologiju Filozofskog fakulteta. 9-45.
- Lipset, M. S. (1969). **Politički čovek**. Beograd: Rad.
- Lijphart, A. (1992). **Demokracija u pluralnim društvima**. Zagreb: Globus, Šk. knjiga.
- Luhmann, N. (1981). **Teorija sistema**. Zagreb: Globus.
- Luhmann, N. (1989). **Ecological Communication**. The University of Chicago Press.
- Luke, T. (1993). Zajednica i ekologija. **Treći program hrvatskog radija**, 38:128-134.
- Markoff, J. (1996). **Waves of Democracy. (Social Movements and Political Change)**. Pine Forge Press.
- Rifkin, J. (1991). **Biosphere Politics: A New Consciousness for a New Century**. New York. Crown Publishers, Inc.
- Sartori, G. (1987). **The Theory of Democracy Revisited**. Chatham: Chatham Publishers.
- Xenos, N. (1996). Civic Nationalism: Oxymoron? **Critical Review**, 10(2):213-231.
- Yack, B. (1996). The Myth of the Civic Nation. **Critical Review**, 10(2):193-211.
- Weizsäcker, C. F. von, (1988). **Jedinstvo prirode**. Sarajevo: V. Masleša.

PARADOXES OF GLOBALISATION AND MULTIPOLAR WORLD

Branka Galić

Faculty of Philosophy, Zagreb

Summary

National determinism with its territorial representation within the framework of nation-state has become an anachronism or at least old-fashioned in the modern world. This is so because new relations between the state and society have multiplied, while the centres of political power have become fragmentary. New problems and new duties transgressing the border-line of states have emerged include environmental, transgenetic, communicative, market-oriented multicultural issues. Yet, their full political and social implications still cannot be foreseen. The destiny of democracy in a national state is still burdened with difficulties in terms of the fact that this entity is neither exclusive nor independent, so that there is a need to repeatedly rethink the democratic politics within the framework of mutually crossing national, regional and global structures and processes. The meaning of political power, authority and responsibility in terms of their detachment from an exclusive combining with nation-state. A long-termed emerging of global environmental issues poses the need for a re-organization of human activities on such a basis to contribute to a systematic development of environmental political culture on local, national, transnational and global levels by considering all cultural differences and multiculturalism of a multipolar world, with which such a globalization should not clash.

Key words: bioregionalism, cosmopolitan community, democracy, globalization, the global, identity, interactional networks, network structures, multiculturalism, the national, the regional, sovereignty, state-nation

PARADOXE DER GLOBALISIERUNG UND DIE MULTIPOLARE WELT

Branka Galić

Philosophische Fakultät, Zagreb

Zusammenfassung

Der nationale Determinismus ist durch ihre territoriale Repräsentation im Rahmen des Nationalstaates zum Anachronismus oder zumindest altmodisch in der modernen Welt geworden, weil sich die zahlreichen neuen Beziehungen zwischen Staat und Gesellschaft multipliziert haben, während die Zentren der politischen Macht fragmentiert wurden. Es kamen zustande neue Probleme und neue Pflichten, die ihre Relevanz über die Staatsgrenzen hinaus haben, vor allem diejenigen in den Bereichen: Ökologie, Transgenetik, Kommunikation, Markt, Multikulturalität; ihre völligen politischen und sozialen Folgen sind jedoch noch immer nicht abzusehen. Das Schicksal der Demokratie in einem Nationalstaat ist in dem Sinne durch Schwierigkeiten belastet, das diese Entität weder exklusiv noch unabhängig ist, so dass die demokratische Politik wieder im Kontext miteinander verflochtener nationaler, regionaler und globaler Strukturen notwendig ist. Die Bedeutung der politischen Macht, der Autorität und der Verantwortlichkeit müssen wieder reflektiert werden, inden sie von einer exklusiven Verbindung mit dem Nationalstaat getrennt werden müssen. Die vielen globalen ökologischen Probleme erfordern gleichzeitig das Bedürfnis nach einer Reorganisation menschlicher Tätigkeiten auf solch einer Grundlage, die eine systematische Entwicklung der ökologischen politischen Kultur auf der lokalen, nationalen, transnationalen und globalen Ebene fördern würde, und zwar unter der Berücksichtigung aller kultureller Vielfalt und des Multikulturalismus einer multipolaren Welt, zu denen eine solche Globalisierung nicht im Widerspruch sein sollte.

Grundausdrücke: Bioregionalismus, Demokratie, Globalisierung, Globales, Identität, Interaktionsnetzwerke, kosmopolitische Gemeinschaft, Multikulturalismus, Nationales, Nationalstaat, Netzwerke, Regionales, Souveränität